

МАРІН О. К.,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і
кримінології*(Львівський національний університет
імені Івана Франка)*

УДК 343.35

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.1.29>**СИСТЕМАТИКА СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ**

У статті з позицій системології розглянуті проблеми систематики складів правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Систематика відповідних складів має відповідати визначеним системним властивостям: а) система – це сукупність елементів; б) всі елементи цієї множини взаємопов'язані; в) елементи множини за функціональною ознакою утворюють цілком визначену цілісність, в якій з'являються певні інтегральні властивості, які характерні для системи загалом; г) для реалізації функціональних властивостей системи необхідна інформаційна взаємодія елементів; г) між системою та її середовищем є зв'язок. Формальним критерієм для систематики аналізованих складів суспільно небезпечних посягань є місце статей, які передбачають відповідні склади правопорушень у системі Особливої частини КК України. Змістовним критерієм для такого об'єднання є місце об'єкта кримінального правопорушення у структурі так званого безпосереднього об'єкта посягання. Якщо основний безпосередній об'єкт посягання лежить у площині (структурно входить у) нормальної службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, місце заборони – в розділі XVII Особливої частини КК України; якщо нормальна службова та професійна діяльність, пов'язана з наданням публічних послуг, виконує роль додаткового (обов'язкового чи факультативного) безпосереднього об'єкта злочину, місце посягання – інший, крім розділу XVII, розділ Особливої частини КК України. Аналіз Особливої частини КК України дає підстави стверджувати, що систему складів кримінальних правопорушень у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, становлять понад 100 складів посягань, які розташовані практично в кожному розділі Особливої частини. Підставою для систематики складів цих кримінальних правопорушень у наведені вище групи стала роль об'єкта посягання (основний безпосередній чи додатковий безпосередній); вид складу (основний чи кваліфікований) та напрям заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони (зовні чи зсередини).

Ключові слова: *систематика, склад кримінального правопорушення, родовий об'єкт, службова діяльність, професійна діяльність, пов'язана з наданням публічних послуг.*

Marin O. K. Systematics of criminal offenses in the field of official activities and professional activities related to the provision of public services

The article considers the problems of systematics of criminal offenses in the field of official activities and professional activities related to the provision of public services from the standpoint of systemology. Systematics of the corresponding

criminal offenses is to comply with certain system peculiarities: a) a system is a set of elements; b) all the elements of this set are interrelated; c) on a functional basis the elements of the set form a well-defined integrity, in which there are certain integral properties that are peculiar to the system as a whole; d) informational interaction among the elements is required to implement the functional properties of the system; e) there is a connection between the system and its environment. The formal criterion for the systematics of the analyzed socially dangerous encroachments is the place of articles providing for the relevant criminal offenses in the system of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. The material criterion for such an association is the place of the object of the criminal offense in the structure of the so-called direct object of encroachment. If the main direct object of an encroachment lies in (is structurally included in) normal official and professional activities related to the provision of public services, the place of the prohibition is in Chapter XVII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine; if normal official and professional activities related to the provision of public services serves as the additional (obligatory or optional) direct object of a criminal offence the place of such an encroachment is other (than Chapter XVII) chapter of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. Analysis of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine gives grounds to claim that the system of criminal offenses in the field of official activities and professional activities related to the provision of public services consists of more than 100 encroachments located in almost every chapter of the Special Part. The basis for systematization of these criminal offenses into the above mentioned groups is the role of the object of encroachment (the main direct or the additional direct); the type of corpus delicti (the basic or the qualified) and the direction of causing damage to the object of criminal protection (from the outside or from the inside).

Key words: *systematics, criminal offense, group object, official activities, professional activities related to the provision of public services.*

Вступ. Розгляд проблем системи будь-яких кримінальних правопорушень у науці кримінального права, як правило, обмежується поданням більш-менш детальної класифікації досліджуваних видів суспільно-небезпечних посягань за одним чи більше критеріями. Не применшуючи значення таких класифікацій, зазначимо, що система кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, має розглядатись як це дещо більше, ніж просто класифікація.

Говорячи про систему, необхідно підкреслити саме системний характер кримінально-правової охорони нормальної службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. У зв'язку із цим необхідно наголосити, що під системою (*від дав.-гр. σύνθεσις* – «сполучення») у науці розуміють множину взаємопов'язаних елементів, що відокремлена від середовища, яка взаємодіє з ним як ціле. Висвітлення системного характеру кримінально-правової охорони нормальної службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, як видається, полягає у визначенні переліку відповідних заборон, їх розташування в системі більш високого порядку – Особливій частині КК України та описі характеру взаємозв'язків між нормами, які передбачають відповідальність за ці суспільно небезпечні діяння та складами правопорушень, які в них закріплені.

Питанням систематизації кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у спеціальній кримінально-правовій літературі приділено достатньо уваги. Стосовно родового об'єкта аналізованих посягань та класифікації відповідних правопорушень, їх системи висловлювались О.Я. Асніс, Б.В. Волженкін, О.О. Дудоров, А.К. Квіцинія, Д.Г. Михайленко, В.О. Навроцький, О.Я. Светлов, М.І. Хавронюк. Проте зміни, яких зазнало законодавство України про кримінальну відповідальність у цій частині, вносить певні корективи у відомі класифіка-

ційні концепції і потребує нового погляду на проблеми систематики складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Постановка завдання. Метою цієї публікації є представлення власного бачення систематики складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг відповідно до чинного кримінального законодавства.

Результати дослідження. Обмірковуючи системний характер складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, необхідно виходити з того, що система – це відокремлена сукупність елементів, що взаємодіють, яка утворює певну цілісність, наділена інтегральними властивостями, що дає їй змогу виконувати у середовищі визначену функцію. При цьому, за визначенням вчених, основними властивостями системи є такі: а) система – це сукупність елементів; б) всі елементи цієї множини взаємопов'язані, причому сила зв'язків за потужністю переважає зв'язки цих елементів з елементами, які не входять у цю систему; в) елементи множини за деякою ознакою (наприклад, функціональною) утворюють цілком визначену цілісність, в якій з'являються певні інтегральні властивості, які характерні для системи загалом, але не є властивими жодному з її окремих елементів; г) для реалізації функціональних властивостей системи необхідна інформаційна взаємодія елементів, а отже, наявність не лише каналів зв'язку, але й матеріальної наповненості їх сигналами. Цю властивість називають інформаційністю; ґ) між системою і середовищем є зв'язок. Взаємозв'язок середовища та системи можна вважати однією з властивостей функціонування системи, зовнішньою характеристикою системи, яка значною мірою визначає її властивості, тобто внутрішні характеристики [1, с. 86–87].

Спробуємо застосувати цей, так би мовити, «check list» до множини визначеної в чинному кримінальному законі сукупності складів аналізованих кримінальних правопорушень.

Розпочати розгляд системи відповідних складів правопорушень варто з визначення множини об'єктів, які будуть піддані систематиці, що відображатиме системну властивість «а) система – це сукупність елементів». Перша проблема, яка виникає у зв'язку із цим, полягає у відповіді на питання: чи кримінальні правопорушення у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, вичерпно названі в розділі XVII Особливої частини КК України, чи вони містяться також в інших розділах Особливої частини КК України?

Відповідаючи на це питання, згадаємо загальновизнані в кримінально-правовій доктрині постулати стосовно об'єкта кримінального правопорушення та його зворотної сторони – об'єкта кримінально-правової охорони.

Формальним критерієм для систематики складів суспільно небезпечних посягань на нормальну службову та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, є місце статей, які передбачають відповідні склади правопорушень у системі Особливої частини КК України. Змістовним критерієм для такого об'єднання є місце об'єкта кримінального правопорушення у структурі так званого безпосереднього об'єкта посягання. Якщо основний безпосередній об'єкт посягання лежить у площині (структурно входить у) нормальної службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, місце заборони – в розділі XVII Особливої частини КК України; якщо нормальна службова та професійна діяльність, пов'язана із наданням публічних послуг, виконує роль додаткового (обов'язкового чи факультативного) безпосереднього об'єкта злочину, місце посягання – інший, крім розділу XVII, розділ Особливої частини КК України. Зрозуміло, що це досить умовний критерій суб'єктивного характеру, оскільки залежить від уявлення про ієрархію об'єктів конкретного посягання в актуального законодавця. Так, наприклад, законодавець, видається, цілком свавільно розмістив у розділі XVII Особливої частини КК України ст. 364² «Здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України».

Незважаючи на це, множина всіх складів суспільно небезпечних посягань на нормальну службову та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, з огляду на формальну підставу – місце посягання в системі Особливої частини КК України, та змістовну складову частину – роль об'єкта посягання в структурі безпосереднього об'єкта, – складається з двох груп кримінальних правопорушень: 1) посягання, передбачені розділом XVII Особливої частини КК України; 2) посягання, передбачені іншими розділами Особливої частини КК України.

Перша група кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, складається з посягань, розміщених у розділі XVII Особливої частини КК України. На час написання цієї публікації (лютий 2021 року) відповідна кількість становила 18 кримінальних правопорушень, норма про одне з яких визнана Конституційним Судом України неконституційною (ст. 368² «Незаконне збагачення»), однак із тексту КК не виключена.

Навести вичерпний перелік кримінальних правопорушень, які входять у другу групу суспільно небезпечних посягань, значно складніше, оскільки законодавець не у всіх випадках чітко визначився із суб'єктом кримінального правопорушення та зв'язком вчиненого з відповідними спеціальними можливостями такого суб'єкта. Аналізуючи положення Особливої частини КК України, ми враховували лише ті склади кримінальних правопорушень, відповідальність в яких пов'язана саме з використанням службового статусу суб'єкта або статусу особи, яка професійно надає публічні послуги. Усі виявлені посягання залежно від кримінально-правового значення використання ознак суб'єкта кримінального правопорушення, своєю чергою можна об'єднати в такі групи:

2.1) кримінальні правопорушення, суб'єктом вчинення яких може бути лише службова особа і відповідальність за які пов'язана з використанням можливостей спеціального статусу суб'єкта (є конститутивною ознакою складу кримінального правопорушення);

2.2) кримінальні правопорушення, вчинення яких службовими особами завдяки використанню можливостей спеціального статусу, їх обтяжує, кваліфікує (перетворює на кваліфікований склад, є кваліфікуючою ознакою складу кримінального правопорушення);

2.3) кримінальні правопорушення, суб'єктом яких є особи, які займаються професійною діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг і вчиняють їх із використанням свого відповідного спеціального статусу;

До кримінальних правопорушень групи 2.1, суб'єктом вчинення яких може бути лише службова особа, відповідальність за які пов'язана власне з використанням можливостей цього спеціального статусу і які містяться не в розділі XVII Особливої частини КК України, можна, як видається, зарахувати (загалом 60 складів): ст. 132, ст. 137, ст. 145; ч. 1 ст. 146¹, ч. 2 ст. 146¹, ч. 5 ст. 157, ч. 1 ст. 158³, ч. 1 ст. 159¹, ч. 1 ст. 160, ст. 172, ст. 173, ст. 175, ч. 1 ст. 183, ч. 2 ст. 184, ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 209¹, ст. 210, ст. 211, ст. 212, ст. 212¹, ст. 219, ч. 1 ст. 220¹, ч. 3 ст. 220¹, ст. 222¹, ст. 223², ст. 232, ст. 232², ст. 238, ст. 253, ч. 2 ст. 262, ст. 271, ст. 284, ст. 285, ч. 2 ст. 308, ч. 2 ст. 312, ч. 2 ст. 313, ст. 328, ст. 330, ст. 340, ч. 1 ст. 351, ч. 2 ст. 351, ст. 351², ст. 357, ч. 1 ст. 371, ч. 2 ст. 371, ст. 372, ст. 373, ст. 374, ст. 375, ст. 376¹, ст. 380, ст. 381, ч. 4 ст. 382, ч. 2 ст. 387, ч. 2 ст. 410, ст. 425, ст. 426, ст. 426¹, ст. 427, ст. 428 КК України.

До кримінальних правопорушень групи 2.2, вчинення яких службовими особами перетворює основний склад на кваліфікований, можна зарахувати (загалом 44 кваліфікованих склади): ч. 3 ст. 109, ч. 2 ст. 110, ч. 2 ст. 149, ч. 2 ст. 154, ч. 3 ст. 157, ч. 4 ст. 157, ч. 2 ст. 158, ч. 3 ст. 158¹, ч. 2 ст. 158², ч. 4 ст. 158³, ч. 2 ст. 159, ч. 2 ст. 161, ч. 2 ст. 162, ч. 2 ст. 163, ч. 2 ст. 168, ч. 2 ст. 169, ч. 3 ст. 171, ч. 3 ст. 176, ч. 3 ст. 177, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 201, ч. 2 ст. 201¹, ч. 2 ст. 205¹, ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 206², ч. 3 ст. 229, ч. 3 ст. 240¹, ч. 2 ст. 248, ч. 2 ст. 256, ч. 2 ст. 258¹, ч. 2 ст. 258⁴, ч. 4 ст. 267¹, ч. 5 ст. 298, ч. 3 ст. 298¹, ч. 2 ст. 303, ч. 2 ст. 321¹, ч. 2 ст. 332, ч. 2 ст. 332¹, ч. 2 ст. 343, ч. 2 ст. 344, ч. 2 ст. 376, ч. 2 ст. 382, ч. 3 ст. 382, ч. 2 ст. 397 КК України.

Ще складніше визначити кримінальні правопорушення групи 2.3, а саме – посягання, суб'єктом яких є особи, які займаються професійною діяльністю, пов'язаною з наданням

публічних послуг, і які не містяться в розділі XVII Особливої частини КК України. Пов'язано це з невизначеним змістом поняття «особи, які займаються професійною діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг». Разом з тим із доволі високою ймовірністю до цієї групи суспільно небезпечних посягань можна зарахувати 8 кримінальних правопорушень: ст. 132, ст. 145, ст. 209¹, ст. 232, ст. 232¹, ст. 384, ст. 385, ст. 400¹ КК України.

Наведені групи складів кримінальних правопорушень, які впливає з вищенаведеного, пов'язані між собою об'єктом посягання – нормальною службовою діяльністю та професійною діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг. Для першої групи складів кримінальних правопорушень він виступає основним безпосереднім (у певній його складовій частині), для другої ж залежно від підгруп складів (основних чи кваліфікованих) – додатковим обов'язковим (підгрупи 2.1 та 2.3) або додатковим факультативним об'єктом (підгрупа 2.2). Саме в цьому, видається, знаходить свій прояв системна властивість «б) всі елементи множини пов'язані між собою...».

Об'єкт же кримінально-правової охорони може виконувати в систематиці складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, іншу роль.

Так, систематизувати склади аналізованих кримінальних правопорушень можна і за напрямом заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони. Йдеться про те, що в теорії кримінального права давно відома класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності на підставі того, «зсередини» чи «іззовні» відбувається вплив на охоронювані нормами розділу XVII Особливої частини КК України суспільні відносини. Така класифікація обґрунтовує наявність у згаданому розділі Особливої частини статей про кримінальні правопорушення, які вчиняються загальним суб'єктом: зокрема, ст. 369 КК України «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі» та подібні до неї. Обґрунтовується, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 369 КК України, полягає в зовнішньому впливі на об'єкт кримінально-правової охорони – за нашим визначенням – нормальну службову діяльність та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг. За умови підтримки наведеного підходу видається можливим запропонувати розвиток цієї позиції. Якщо в розділі XVII Особливої частини КК України містяться кримінальні правопорушення, що вчиняються загальним суб'єктом і полягають у «зовнішньому» впливі на нормальну службову діяльність та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, то чи містяться подібні посягання в інших розділах Особливої частини, в складі яких нормальна службова діяльність або професійна діяльність, пов'язана з наданням публічних послуг, виступає додатковим безпосереднім об'єктом посягання? За наведеної позиції – так. До таких посягань, як видається, можна зарахувати загалом 28 правопорушень: ст. 112, п. 8 ч. 2 ст. 115, ст. 341, ст. 342, ст. 343, ст. 344, ст. 345, ст. 346, ст. 347, ст. 348, ст. 349, ст. 350, ст. 351², ст. 352, ст. 376, ст. 377, ст. 378, ст. 379, ст. 386, ст. 397, ст. 398, ст. 399, ст. 400, ст. 402, ст. 403, ст. 404, ст. 405, ст. 443 КК України.

Те, що перераховані вище кримінальні правопорушення, які ми умовно зарахували до посягань на нормальну службову та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, здатні реально спричинити шкоду охоронюваному об'єкту в найширшому його значенні, сумнівів не викликає. Адже всі вони вчиняються у зв'язку із службовою діяльністю або професійною діяльністю з надання публічних послуг потерпілими особами. Однак, видається, що це занадто широке тлумачення об'єкта кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – нормальної службової або професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Ми пропонуємо розуміти такі види діяльності як сумлінну, належну діяльність, яка провадиться відповідно до визначених функцій та завдань у межах компетенцій та оплачується відповідно до встановлених тарифів, ставок, договору правомірно в адекватному розмірі. Як впливає з наведеного визначення нормальної діяльності, особиста безпека відповідної особи, недоторканість життя та здоров'я, майна спеціальних категорій потерпілих – службових осіб та осіб, які професійно надають публічні послуги, – перебувають за межею саме

такого розуміння їх нормальної діяльності. Ми не підтримуємо позиції, відповідно до якої на таку діяльність можна посягати «іззовні». Винятком, як видається, можуть вважатися тільки активні форми підкупу, з огляду на специфіку такого кримінально-протиправного явища, як підкуп: поведінку, яка одержує своєрідну форму кримінально-протиправної угоди (а це своєю чергою передбачає добровільну участь обох осіб, у тому числі спеціального суб'єкта) Саме тому, видається, є підстави для висновку, що з перерахованих вище кримінальних правопорушень на об'єкт кримінально-правової охорони, визначений розділом XVII Особливої частини КК України як родовий для відповідних видів правопорушень, посягають лише делікти, передбачені ст. 343, ст. 344, ст. 376, ст. 386, ст. 397 КК України.

У чотирьох із наведених складів, назви яких сформульовані з використанням терміна «втручання», об'єктивна сторона визначена фактично через формулу «вплив у будь-якій формі»; а у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 386, прямо названий спосіб впливу на особу, яка займається професійною діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг, – підкуп. У зв'язку з наведеним виникає проблема співвідношення цих посягань із кримінальними правопорушеннями, які передбачені в розділі XVII Особливої частини КК України, вчиняються загальним суб'єктом та полягають у «зовнішньому» впливі на об'єкт кримінально-правової охорони норм цього розділу – активному підкупі.

Наведені вище міркування підтверджують таку системну властивість «в) елементи множини утворюють цілком визначену цілісність, в якій з'являються певні інтегральні властивості, які характерні для системи загалом, але не є властивими жодному з її окремих елементів». Такою інтегральною властивістю є комплексна охорона відповідного правового блага від заподіяння йому шкоди зсередини – особами, які наділені відповідно до свого спеціального статусу певними можливостями. Система складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, передбачає кримінально-правові заборони, спрямовані на охорону відповідного родового об'єкта в його складових частинах: забезпечення від зловживань, забезпечення від перевищення, забезпечення від підкупу та забезпечення від недбалості. Тільки система відповідних правопорушень, за задумом законодавця, здатна забезпечити нормальну службову діяльність та професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, адже цілісність системи – принципова незвідність властивостей системи до суми властивостей елементів, які її утворюють, і водночас залежність властивостей кожного елемента від його місця та функцій усередині системи [1, с. 86–87].

Для системи складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, характерна і така системна властивість «г) інформаційна взаємодія елементів». Проявляється така властивість у використанні наскрізних понять, таких як «істотна шкода», «тяжкі наслідки», «неправомірна вигода», «службова особа» тощо, наявності відсильних норм (ч. 5 ст. 354 КК України), використанні приміток для визначення понять не для однієї, а для низки статей (примітки до ст. 354, 364, 364¹ КК України та інші), використанні спеціальних та специфічних норм та інших прийомів та засобів інформаційної взаємодії.

Наступною системною властивістю, яка притаманна системі складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є «д) між системою і середовищем є зв'язок». Зрозуміло, що аналізована система не ізольована. Вона є складником, елементом систем більш високого рівня: кримінального права та системи права загалом. Зв'язок із ними більш ніж очевидний і проявляється у використанні бланкетних норм, правил побудови санкцій, обмежень у використанні можливостей інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та покарання для корупційних кримінальних правопорушень, врахування міжнародно-правових зобов'язань України в процесі конструювання відповідних складів та їх систематичі тощо. Відверто кажучи, зазначити навіть побіжно, поверхнево всі прояви між системою та її середовищем в аналізованому випадку складно, та й не потрібно. Важливо зазначити існування такого зв'язку як системної властивості.

Висновки. Таким чином, аналіз Особливої частини КК України дає підстави для твердження про те, що систему складів кримінальних правопорушень у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, становлять понад 100 складів посягань, які розташовані практично в кожному розділі Особливої частини. Підставою для систематики складів цих кримінальних правопорушень у наведені вище групи стала роль об'єкта посягання (основний безпосередній чи додатковий безпосередній), вид складу (основний чи кваліфікований) та напрям заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони (ззовні чи зсередини).

Список використаних джерел:

1. Старіш О.Г. Системологія : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 232 с.

